

Јелена Ђ. Марићевић¹
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет

Стефан П. Пајовић
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет

ПАВЛЕ ЈУЛИНАЦ КАО СИМБОЛ СРПСКО-РУСКЕ ВЕЗЕ КОД ЦРЊАНСКОГ И ПАВИЋА

У раду се разматра живот и дело Павла Јулинца (1730?–1785) у српском књижевном стваралаштву двадесетог века, а пре свега код Милоша Црњанског и Милорада Павића. Током сеоба у осамнаестом веку Срби који су служили под Маријом Терезијом почињу да се селе у Русију, што је главни мотив *Друге књиге Сеоба* Милоша Црњанског. Главни лик Павле Исаковић дели доста биографских и емотивних сличности са Јулинцем, тако да се може успоставити веза између њих двојице. Милорад Павић је други српски писац који је пронашао сличност са Јулинцем, односно са његовим историографским и преводилачким радом, тако да свој роман *Друго шело* пише као рефлексiju и наставак Јулинчевог културног доприноса који нипошто није занемарљив, јер њему дугујемо прву штампану српску историју, о чијем поновном открићу пише Павић. Због животног пута Павла Јулинца, веза српског народа са Русијом проналази своје место у романима оба српска писца, тиме успостављајући додатни значењски слој блискости са највећом православном земљом на свету и пружа нови увид у дела наша два велика писца, чији је опус вишеструко повезан са Русијом као књижевним мотивом.

Кључне речи: Русија, Милорад Павић, Милош Црњански, сеобе, Павле Јулинац, *Друго шело*, *Друга књига Сеоба*, Павле Исаковић, историја

1. УВОД

Осамнаести век је представљао преломно доба за Русију, која након Петра Великог није више била само велика и значајна држава већ је почела да се развија у империју какве су у то доба постојале у остатку Европе. Таква је била Хабзбуршка монархија, чије су границе бранили панонски Срби, који, након што је престала опасност од инвазија Османског царства, постају сувишни као војници Марији Терезији, која настоји да их преведе у земљораднике код угарских великаша. Миграцијама ових Срба у православну Руску империју почиње истинска историја међусоб-

1 mitojelija@gmail.com

них веза између ова два народа, која ће касније послужити писцима попут Црњанског и Павића да уз помоћ историјских личности својих сународника који су се одселили у Русију, попут Павла Јулинца, непосредно и посредно граде књижевне ликове за своје романе.

2. РУСИЈА КАО ОБЕЂАНА ЗЕМЉА У СТВАРНОСТИ И КЊИЖЕВНОСТИ: ЛИЧНОСТ ПАВЛА ЈУЛИНЦА И ЛИК ПАВЛА ИСАКОВИЧА

2.1. О Павлу Јулинцу и његовом добу

Милош Црњански (1893–1977) није без разлога изабрао српску историју осамнаестог века као мотив за свој роман *Сеоба*, јер свака миграција са собом носи дубље значење од пуке селидбе становништва. Наиме, то је истовремено и селидба људских осећања, жеља, страхова и понајвише наде, која се пројектује у место у које се одлази. У *Сеобама* се славонско-подоунавски пук потуца по Хабзбуршкој монархији зарад туђег војног и политичког интереса, док дестинација у *Другој књизи Сеоба* постаје много даља и самим тим егзотичнија. Сан о одласку у Русију није ништа ново за српски живаљ тога доба, јер већ у првим деценијама осамнаестог века историја бележи појединачне исељенике, како Србе јужно од Саве и Дунава, тако и оне који су живели северно од ове две реке (уп. Rudjakov 2017: 484–485).

Стога је Црњански изабрао да и његови имагинарни ликови имају романтична осећања према Русији и да читав заплет заправо буде њихово стремљење да отпутују на простор Нове Србије, односно Славеносрбије. У случају Павла Исаковича, главног протагонисте романа, чак се може дискутовати о стварном човеку према коме је Црњански образовао свој лик. Познато је да је српски писац читао *Мемоаре* Симеона Пишчевића (Ibid: 483), чији је рукопис на руском језику објавио у Москви 1884. године руски историчар Нил Попов, а који се појавио на српском језику тек 1963. године. Црњански је црпео одатле многе историјске податке, нарочито о свакодневном животу Срба у Хабзбуршкој монархији, али је ипак незахвално безрезервно именовати пандан Павлу Исаковичу. Пишчевић је био само један од многих српских граничара који су сањали о одласку у Русију, тако да је модел могао бити и Павле Јулинац о коме ће овде бити више речи. О Јулинцу и његовим савременицима писано је код нас,² али не у довољној мери, тако да је потребно укратко изложити животопис ове фасцинантне личности, чији је читав животни пут био везан за Русију и усмерен ка њој.

Павле Јулинац, или Павле Ђулинац како га ословљавају Доситеј и Скерлић (Georgijević 1952: 66; Skerlić 1966: 242), родио се крајем маја или почетком јуна 1730. године, највероватније у Сегедину (Marinković 2008:

2 Конкретно о Павлу Јулинцу, који је живео у Украјини преко једне деценије, у руским изворима има још мање података који су се појавили тек пред крај двадесетог века (Kostjašov 1994: 147).

116), мада је могуће да му је родно место и Чуруг (Ковијанић 1954: 8). Као и у већини пречанских породица, отац му је био скромни племић и капетан у служби Марије Терезије, Арсеније Јулинац. Када му се ближила двадесета година, послат је у Братиславу, тадашњи Пожун, на даље школовање (Ковијанић 1953: 38), које је прекинуо како би се одселио за Русију са својим крштеним кумом и генерал-мајором Јованом Шевићем као коњички заставник (Kostjašov 1994: 149; Georgijević 1952: 67), а касније ће му се придружити остатак породице, која је дошла из Мађарске. Ускоро је као руски часник постављен на место курира у руском посланству у Бечу, а коју деценију касније, вршио је функцију руског конзула у Напуљу. Преминуо је у Бечу 1785. године.

На први поглед, Јулинчев животни пут се не чини значајно другачијим од његових савременика који су живели и служили у Хабзбуршкој монархији, али он је био истакнути члан српског национа и његово деловање је умногоме било пионирско. Његово доба било је време кад су српски ђаци одлазили на школовање у Пешту или Беч, постепено образујући грађанску класу која је била довољно снажна да заступа сопствене интересе, неретко опречне интересима народа, племства или црквених поглавара. Припадници ове нове српске интелигенције поред Јулинца били су Захарија Орфелин, Доситеј Обрадовић, Павле Соларић, Јован Мушкатиновић, Емануило Јанковић (Georgijević 1952: 65). Јулинац је написао прву историју Срба: *Крајак увод у историју српског народа* на славеносерпском језику, која је издата у Венецији 1765. године. Штампано је млетачки штампар Димитрије Теодосије, а редактуру је извршио Захарија Орфелин (Gudkov 1979: 161). Дело јесте значајно, али садржи доста *verbatim* преузимања из публикација других аутора и не помиње неке догађаје који су неповољни по Србе, што се може приписати ауторовом недовољном познавању историографске науке (Georgijević 1952: 74; Radojčić 1929: 3; Skerlić 1966: 246). Ипак, ово дело је била једина национална историја, насупрот општим које су писане још у средњем веку, све до *Историје* Јована Рајића објављене безмало три деценије касније, 1794. године. Георгијевић сумира Јулинчев „иницијаторски” значај за српску историографију: „Пишући одвојену Историју српског народа, додуше на дилетантски³ и примитиван начин, Јулинац је пошао корак напред, дао иницијативу коју је Рајић прихватио, те рад на Историји наставио, знатно надмашив[ши] претходника” (1952: 91). Поред историчарског, Јулинац је у добу рационализма био посвећен и књижевном раду, пре свега преводилаштву, тако да је 1776. године превео са француског Мармонтеловог *Велизара*, што се сматра првим преводом једног француског романа на српски језик. У то доба француски језик је био изузетно популаран, нарочито међу вишим друштвеним сталежом, а Јулинац га је учио у братиславском лицеју пуне три године, тако да је могао преводити са извор-

3 Интересантно је да га „дилетантом” назива и Радојчић када каже да „Јулинац није био научењак од заната, да би могао на основу множине извора и литературе израдити ваљано и читко дело о српској прошлости. Он је био образован, поштен дилетант, који је желео саставити лако схватљиву малу књижицу...” (Radojčić 1929: 8).

ног француског на језик којим је говорио (Ковијанић 1953: 10). Превео је и Роленов *Пути к постојаној срећи* 1775. године.

2.2. *Истовеџан живојни пути*

Биографски подаци и године су непоуздани поредбеници, али пре него што размотримо заједничку емотивну нит Јулинца и Исаковича, изнећемо подударности њихових животних путева, једнога стварног, а другог имагинарног. Црњански је Исаковича сместио у осамнаести век, тако да је проживео исте историјске догађаје као Јулинац. Обојици је живот нераскидиво повезан са сеобама српског живља, почев од сеоба под Арсенијем III Чарнојевићем 1690. године, о којој сам Јулинац пише (Marinković 2008: 123). Чарнојевићев дух се надноси над *Дневником о Чарнојевићу и Сеобама* и досеже до *Друге књиже Сеоба*, где се помиње како сан о Русији датира још из тог периода, али се спомињу и неки од потомака Арсенија Чарнојевића. С друге стране, Јулинац је посветио своју историју Срба Чарнојевићима, чији грб се налази на првим страницама књиге, те о чијој породици се могу прочитати хвалоспеви у којима се та лоза повезује са црногорским Црнојевићима из петнаестог века (Georgijević 1952: 75; Marinković 2008: 122). У то доба Јулинац је био у личној служби генерала Прерадовића (дошао је од Шевића) и феудалца „Чернојевића” (Georgijević 1952: 70).

Кулминација Јулинчевог и Исаковичевог живота пада у исту годину: 1753. Наиме, те године или годину дана раније, Јулинац први пут одлази у Русију, а 1759. године се трајно са породицом настањује у Новој Србији, у данашњој Кировоградској области у Украјини. Потпуковник Јован Шевић, са којим је Јулинац кренуо око 1752. године (Ibid: 68), преселио је у Славјаносрбију (данашња Луганска област у Украјини) хиљаде бивших војника и њихових породица из некадашње Потписко-поморишке војне границе која је расформирана 1745. године. Ово је био само један од таласа сеоба током којих је око 100.000 људи прешло у Украјину, јер, како Црњански проициљиво вели на крају романа: „Има сеоба. Смрти нема!” (2005b: 379), имплицирајући тиме, у нашем контексту, да се сеобе непрестано обнављају.

Највећи део радње романа смештен је управо у тај период, како Павле Исакович 1752. године лобира у Бечу за свој руски пасош,⁴ а 1753. године успева да оде у Кијев, где планира да доведе своју породицу, попут Јулинца. Да подударност буде већа, приликом поменуте прве посете Русији 1753. године, Јулинац је боравио такође у Кијеву, престоници данашње Украјине (Kostjašov 1994: 149).

И Павле Исакович и Павле Јулинац били су везани за Беч и дипломатску службу: Јулинац је око 1763. године тамо службовао као руски официр, вршећи курирске послове у руској амбасади и „врбујући [срп-

4 Аустрија је оћутала први талас српских исељеника због међународног положаја, јер јој је била потребна помоћ Русије, али већ 1751. године изричито се забрањује одлазак у Русију, нарочито бившим војним лицима (Georgijević 1952: 63–64).

ски] народ за сеобу за Русију” (цитирано у: Georgijević 1952: 68). Након краткотрајног обављања функције конзула у Напуљској краљевини, он се поново запутио у Беч по једном курирском послу, али се разболео и, након што је саставио тестамент, преминуо је средином фебруара 1785. године. Његов имењак, кога је створио Црњански, такође је био упућен на хабзбуршку престоницу, јер су се тамо дешавали преломни тренуци његовог живота. На првим страницама романа сазнајемо за „ђенерала Шевича” који је „у Росију отишао из војске аустријске” и сада у Бечу покушава да врбује своје сународнике за одлазак у Русију, баш као што је Јулинац то чинио у стварности. Нема сумње да се ради о раније поменутом Јовану Шевићу, а према чијем списку оберкригскомесар Гарсули хапси Павла Исаковића. Након бекства, Павле се у лето 1752. године криомице враћа у Беч, како би у аудијенцији код руског амбасадора издејствовао папире за своје пресељење у Русију и ступање у царску службу код Јелисавете I Петровне.

Што се породице тиче, Ковијанић сматра да се Јулинчев годину дана старији брат звао Петар, што закључује према подацима о ученицима лицеја у Братислави (1953: 40; 1954: 9). У *Другој књизи Сеоба* четврти брат Павла, Ђурђа и Трифуна носи исто име: Павле Исакович, лајтнант прве класе у служби Марије Терезије, а касније руски капетан који се прославио у борбама са Татарима (Crnjanski 2005a: 20).

2.3. *Исјовешан сан о Русији*

Рудјаков закључује како кроз цео осамнаести век „жеља [Срба] за одласком у Велику Русију – земљу исте крви и исте вере, не само да није престајала него је расла, подгревана позивима и обећањима из руске престонице” (2017: 492). „Српске главе” су биле узнемирене због овог фервентног хтења да се одселе, а такав је био и Павле Исакович, чији је саставни део држања, оног маркантног понашања које му је придобило наклоност госпође Божич и њене кћерке Евдокије, јесте његова јасна усмереност ка одласку у Русију коју Црњански истиче још од првог помена браће Исакович „који су увртели у главу да оду у Росију” (2005a: 13). Заправо, све Павлово кретање кроз роман јесте просторно и временски усмерено ка Новој Србији, а чак и када се његови снови и надања о образовању сопственог национа у потпуности распрше, писац га не одводи из Русије, већ га оставља да се утопи у руски народ и полако до краја деветнаестог века нестане као и сви Срби који су се тамо преселили.

Због овог, готово романтичарског заноса, и сетне приче о славној српској прошлости, Павле од секунд-секретара руске амбасаде добија епитет „ноторног меланхолика” (2005a: 406). Како је то Црњански назначио, та меланхолија ће га пратити и сустизати куда год да се упуту, попут букагија спутавајући срећу у овоземаљском животу коју је Исакович гонио све до далеке Украјине, али је није нити затекао, нити остварио. Било је лако насамарити таквог занесењака и представити га лажној царици, која је тобоже свратила у Кијев и пристала да се састане са њим. Јулинац

је имао више среће када је посреди аудијенција код Јелисавете, јер је њена администрација примила његову породицу у Санкт Петербургу јуна 1760. године и одобрила њихово пресељење из Нове Србије у Славјаносербију (Kostjašov 1994: 150), под команду генерала Шевића, који се помиње и код Црњанског, јер Павле Исаковић жели да под његовим заповедништвом напусти Хабзбуршку монархију. Штавише, Јулинчеви су се због дугова оца Арсенија завадили са генералом Хорватом и због тога потражили правду код царице, што је судбина и имагинарних Исаковича:

„Хорват је био добио дозволу да оснује један Хорватов хусарски пук. Шевич исто тако. Прерадович исто тако.

Хорват се био повукао у шанац Крилов. Његов брат, Михаило, сачекивао је и мамио досељенике, тамо. Исаковичи су били одбили да иду тамо. Они су чекали на повратак ђенерала Шевича, који је био отишао да се тужи, као и Прерадович, у Москву, где се задржао. Они су били уписани, у Срему, на његовом списку” (Сrnjanski 2005b: 132).

Заправо, највећа разлика између Јулинца и Исаковича када су сентименти посреди, лежи у њиховом елитизму, односно одсуству истог. Јулинчев класни став показује да се он залагао за интересе српског племства, феудалне и црквене елите тога доба, о чему сведочи историја у којој махом пише о српским владарским династијама (Georgijević 1952: 76). Сама књига је написана славеносрпским језиком који су могли да читају само припадници више друштвене класе, односно није био намењен пучанству, на чијем ће чистом народном језику писати Доситеј неке две деценије касније (Ковијанић 1954: 11). *Друга књига Сеоба се*, с друге стране, више ослања на „вуковску језичку традицију” него први део, што је у директној сези са приповедачком свешћу главног јунака (Lomprag 2008: 205). Павла Исаковича није толико занимао виши staleж и његови проблеми, већ му је главни циљ био одлазак у Русију где би *са својим народом* једнога дана образовао српску државу или барем добио аутономију. Опис сиромашног села Махала код Темишвара на почетку романа јасно указује читаоцу из ког друштвеног миљеа долазе главни јунаци Исаковичи.

Услед штурости историјских података из ових смутних времена,⁵ немогуће је поуздано утврдити нити Јулинчеву годину рођења, нити тачно место рођења, тако да је излишно говорити о „сну” и нади као у случају Исаковича за кога нам је Црњански пружио довољно грађе за комплетан психолошки профил. Ипак, кроз писмо послато из Напуља 1784. године и упућено Колегијуму спољних послова, сазнајемо да се Јулинац још у лето 1783. године жалио на нарушено физичко и ментално здравље: „почео сам да патим, не само телом, него и духом, јер сем тога што сам сав усахнуо, постао сам и толико тужан да се осећам потпуно неспособним за рад” (према: Kostjašov 1994: 154). Убрзо ће Јулинац на путу за Русију доспети у Беч где је преминуо, што од „водене болести” како то стоји у

5 Радојчић у свом кратком прегледу Јулинчеве биографије испред готово сваког податка који износи користи реч „ваљда” (Radojčić 1929: 1–2).

писму саветника амбасаде (Ibid), што од исте оне бољке која је пратила Павла Исаковича: од меланхолије која је у Јулинчевом случају прерасла у отворену тугу („постао сам тужан”), а која је инхибирала његов физички опоравак који је свакако био могућ, јер је у тренутку смрти тек загазио у шесту деценију живота.

Закључак Јулинчевих биографа јесте да је он „ишчупан из своје народне средине” (Radojčić 1929: 5), „школован у страниј средини” и „одсељен у Русију” (Kovijanić 1994: 11), чиме је он изгубио истинску националну припадност и готово да је Србин остао само на папиру, јер је дуже живео ван културне средине својих сународника него унутар ње, више комуницирајући на немачком, мађарском или словачком (Marinković 2008: 115), него на српском. За овакво стање ствари нипошто не треба кривити Јулинца, већ доба у којем је живео, када је идентитет многих народа био на искушењу у вишенационалној Хабзбуршкој монархији. Управо је ово доба послужило Црњанском да у њега постави свог јунака Павла Исаковича, можда га делимично градећи управо према животопису Павла Јулинца. Исаковичева меланхолија је ништа друго до сета, односно *сећање* на доба када је његов народ био самосталан и самим тим срећан, што је у његово доба неостварив задатак, јер Срби су само споредни актер на светској сцени и подједнако их искоришћавају како мрски Беч, тако и Москва у коју се Павле напоследку горко разочарао.

3. ДРУГО ТЕЛО ПАВЛА ЈУЛИНЦА

3.1. Друга књига Сеоба и Друго тело

Мило Ломпар (2008: 44) је, анализирајући наслов романа *Друга књига Сеоба*, најпре поменуо Норисова запажања о „библијским одјецима” између *Сеоба* и *Друге књиге Сеоба*, а затим је ушао у фину интерпретацију пишчевог објашњења: „То сам назвао 'Друга књига Сеоба', зато што волим једну песму која се зове 'Последња књига коју је Океан написао Синтији'”. Речју, „у својој поетичкој дубини наслов романа не осветљава само везу са Релијевим насловом, већ помоћу туђег наслова упућује на завршетак романа, јер само завршетак романа може – сам по себи – учинити да се реч 'друга' прочита са значењем речи 'последња', пошто је он завршетак сваког могућег приповедања о сеобама. Да би се разумео наслов романа нужно је разумети завршетак романа, који је писан за 'последњу књигу сеоба’” (Ibid: 48). И интерпретације наслова Павићевог романа *Друго тело* биле су палимпсестног карактера. Ала Татаренко (2009: 61) је писала о „потрази за тајном 'другог тела’”, представљајући је на три плана: „као религијско-теолошки ('друго тело' Исуса после Васкрсења), мистички (могућност преображаја и оностраног живота) и књижевни (књиге као 'друго тело' писца)”. Један од најважнијих ауторкиних увида тиче се сагледавања романа *Друго тело* као „другог тела” *Хазарског речника* (Ibid: 62). Дакле, можемо препознати блискост „одјека” између *Сеоба* и *Друге књиге Сеоба*, те *Хазарског речника* и *Другог тела*, као у ма-

тематичким пропорцијама. Могло би се онда евентуално поставити и питање кореспонденција између *Сеоба* и *Хазарског речника*, али и *Друге књиге Сеоба* и *Другог шела*.

3.2. Српска грађанска поезија

Под претпоставком да има основа за сагледавање Павићевог романа као „другог тела” Црњансковог романа *Друга књига Сеоба*, истакли бисмо барем две стожерне тачке. Прва би се тицала функционалног цитирања стихова из *Песмарице Аврама Милетића*. Код Црњанског јављају се стихови које Павле Исаковић чује у затвору и који имају функцију „у грађењу лицемерне атмосфере којом су били окружени Срби граничари”: „Тамишвару, ни село, ни граде, / већем један у крај воде смраде”. Ови стихови јесу из песме, у чијем је првом стиху Милош Црњански изменио место града (Темишвар уместо Арада). Најстарији досад познати запис ове песме налази се у песмарици Аврама Милетића (из година 1778–1781), под бројем 28” (Stefanović 2007: 309). У роману *Друго шело* јунаци Ана Поце и Захарија Орфелин наишли су на жену која је јела козји сир с печеном бундевом и која је врачала од урока једном српском песмом: „Попа захте си, си, сира, / Заболе га ку, ку, / Кутњи зубак од сира, / Поша зове барбира / У помоћ. / Када барбир сти, стиже / љуто му се ди, ди, / дивео се и вели, / ако поша то жели / да видим!” (Рајић 2006: 123). Стихови припадају *Песмарици Аврама Милетића* (бр. 86) и спадају у ред ласцивних еротских песама. Павићево опредељење да баш овај одломак из песме Милетићеве песмарице инкорпорира у ткиво романа, може се донекле објаснити последњим стиховима исте песме, који су у роману изостављени: „Поши се студне воде за, за, захтело, / дали воде на, на, / на тело, од куме; / попа воду то, то, точи, / мрак му паде на о, о, / - одмах поша прогледа!” (Дамјанов 2005: 78). Последњи стихови песме, иако прожети еротским и смеховним, упућују на лековитост „студне воде” којом треба да се прогледа. С тим у вези су и стихови Кипријана Рачанина које записује други јунак романа – Венцловић, што добија на значају када се има у виду да јунаци романа *Друго шело* трагају за светом водицом, *Госјином кишом суза*, коју треба да им прода управо ова врачара. Линија кореспонденција у оба случаја тиче се лицемерја – код Црњанског лицемеран је персонификован град Темишвар, док код Павића имамо духовити обрт – лицемерна је српска врачара која у Венецији, Латини-ма, познатим по варању, наводно помаже певањем еротске песме. Један од могућих одговора на питање због чега се посегло за грађанском поезијом, може да буде тај што је у осамнаестом столећу јачало грађанско друштво, које је, поред осталог, углавном било меценатски настројено када је реч о култури и штампању књига.

3.3. Ошкриће хиландарског примерка Јулинчевог Краткојег введенија в историју происхожденија славено-србскога народа

Ту долазимо до Јулинчеве књиге *Крајкоје введеније в истѳорију ѳроисхожденија славено-сербскаѳо народа*, која је, како смо већ истакли, штампана у Венецији 1765. године, претпоставља се, заслугом Симеона Чарнојевића (уп. Pantić 1981: 248). Међутим, постоје индиције да је новац за штампање дао проаустријски оријентисан митрополит Павле Ненадовић, с обзиром на то да су уз књижицу штампане и привилегије које је добио српски народ (уп. Ćurčić 1970: 60). Забуне не само у погледу тога ко је био мецена ове књиге, већ у погледу недоследности у тексту, различитих фонтова и парадоксалних места у *Крајкојем введенију*, разрешио је Лаза Чурчић, упоредивши познате примерке Јулинчеве књиге са потпуним примерком из библиотеке манастира Хиландар, где је боравио 1967. године: „Овакав примерак Јулинчеве књижице какав је хиландарски једва да има нејасних места” (Ibid: 61). Према његовом открићу, Орфелин је „одлучио да задовољи и антиаустријске и проаустријске политичке тенденције. За Јулинца је штампао књижицу са предговором, а за митрополита и Аустрију без њега, и још са напоменом о ’Плачу Србији’. Јулинцу су били испоручени први примерци, а у Аустрији су продавани други [...] За продају су биле штампане две верзије, два издања, Јулинчеве историје. Један са предговором и текстом о Георгију Бранковићу а други без предговора и текста о Бранковићу, али са напоменом о ’Плачу Србије’” (Ibid: 61–63). У коначници, Чурчић је поставио питање будућим истраживачима: „који су примерци Јулинчеве књижице доспели у Русију и руске библиотеке” (Ibid: 62).

Откриће Лазе Чурчића Милорад Павић засигурно да је имао у виду, будући да га је функционализовао у роману *Друго шело*. Будући да се Захарија Орфелин јавља као један од књижевних ликова, а део радње романа који се односи на његову причу одиграва се у Венецији, у роману се излаже његова идеја како да надмудри цензоре из Беча, не би ли се штампала књига Павла Јулинца *Крајкоје введеније в истѳорију ѳроисхожденија славено-сербскаѳо народа*:

„Е, наш драги господин конзул Јулинац је од овог другог соја. Њега обожава руски царски двор, али зато га нимало не воли бечка цензура, године мој [...] Дакле, драги кир Сакаријас, узмите тај табак из Јулинчеве књиге и преправите га! И то тако да буде задовољан и цензор у Бечу и руски мајор Јулинац у Напуљу, а пре свега ваш једноплемени читалац, који је наша муштерија. – Али, кир Теодосије, ако то урадимо, и мајор Јулинац и цео свет од Беча до Трста и Москве знаће да смо ми, у Венецији у ту књигу потурили цензурисани табак! Штампали поглавље које Јулинац није написао! У вино долили воду! [...] ја бих прерадио инкримисани табак онако како бечка цензура тражи, али бих у прерађене делове убацио једну своју родољубиву песму и напао самога себе под пуним именом и презименом због те песме! А у тој песми ја говорим о истим стварима против аустријских власти о којима и Јулинац у оном делу своје књиге који ћу морати да избацитим” (Pavić 2006: 85–89).

Песма о којој Орфелин говори очигледно је „Плач Србији”, тако да је, извређавши самог себе, он успео да задовољи и Јулинчеву руску страну

и бечку цензуру, а заправо – да омогући Србима да коначно добију прву своју штампану *Историју*. *Крашки увод* прва је штампана историја српског народа, пошто Бранковићеве *Хронике* нису штампане. Владика Василије Петровић писао је само о Црној Гори, а Рајићева историја изашла је тридесет година касније (уп. Skerlić 1966: 245). Јулинац је користио *Хронике* за свој *Крашки увод*, комбинујући изворе са Диканжом. Тако је прокоментарисао једну од Бранковићевих мистификација о такозваном Павлу Бранковићу, кога Диканж уопште не спомиње (уп. Radojčić 1929: 21).

Битан сегмент ове Орфелинове исповести о цензурисаном одломку јесте упечатљива реченица: „У вино долили воду!”, која се може сагледати на неколико равни. Јулинчев рукопис поистовећен је са вином, које се мења додавањем воде, с тим што се то може оправдати Павићевим схватањем *истине* која лежи у води, камену и речима: „Одавно је речено да истина лежи у води, камену и речима” (Pavić 2006: 105). Измењеним рукописом, Јулинчева *Историја* потенцијално није изгубила ништа од своје *истине*, јер је *вода* Орфелинове идеје – она вода живота с Венцловићевог Богородичиног кладенца за којом трагају јунаци романа.

3.4. *Опаш Ружичка* и Јулинчев превод Мармонтеловој *Велизара*

Други јунак, презимењак Захарије Стефановића Орфелина, Гаврил Стефановић Венцловић такође се послужио уметањем текста, али у драму. *Удворење арханђела Гаврила девојци Марији*, које се игра у цркви Светог Луке, према Павићевој напомени, добрим је делом написано према аутентичном тексту Гаврила Стефановића Венцловића из прве половине осамнаестог века (уп. Pavić 2006: 210). У њему, међутим, постоје и сегменти које је лик романескног Венцловића потурио у извођење, не би ли испровоцирао и испитао опата Ружичку, а који би се најадекватније могли упоредити са „представом у представи” у Шекспировом *Хамлету*. Наравно, с том разликом, да је све Венцловићево деловање у сегменту романа који се односи на њега, заправо део представе или опата опата Ружичке: „Ја бих то назвао опитом. Шта ми хоћемо? Хоћемо даознамо Гаврилову будућност и да видимо да ли и под каквим околностима Богородичина вода, скупочени камен и чаробна реч делују и како [...] Зашто сте за своје опите баш њега изабрали? – Он је сам изабрао. И он је желео да овај опит приведемо крају. Да сам ја умро пре њега, он би мени на прст натакао прстен” (Ibid: 253–254).

Функција лика опата Ружичке у Павићевом роману је битно повезана са Павлом Јулинцем. Павле Јулинац је превео Мармонтелов роман *Велизар* 1776. године и то је први француски превод романа код нас. Уједно, роман представља прву белетристичку књигу нове српске књижевности, а превод се неретко доводио у везу са „руским преводом 1768. г. на врло вероватан начин: тај руски превод је изашао заузимањем и личним учествовањем у превођењу саме руске царице Катарине II., а Јулинац је у то доба био у служби руског посланства у Бечу [...] Царица Катарина је за свога путовања по Волги 1767. г. сама превела 9. главу

романа” (Kostić 1922: 50). Као што је Орфелин имао проблем са бечком цензуром, оновремена и француска и немачка цензура изостављала је 15. главу романа. Због те главе, која говори о верској сношљивости, париски архиепископ Кристоф де Бомон бацио је анатему на читаву књигу (уп. Marinković 2008: 126). Анатема је, наравно, популарисала овај роман, иако се није одликовао уметничким квалитетом. Клерикална опозиција није престајала да наступа јавно против Мармонтеловог романа. „Тако се н.пр. лични духовник савладара Јосифа, Ружичка, у намери да паралише штетан утицај Велизарових начела, нашао побуђен, да у својој знаменитој проповеди у бечкој дворској капели (4. маја 1773.) *О јединству у Хришћанству*, – против које је Захарије Орфелин написао своју велику ’Књигу против папства’, и Грк Теотокис свој ’Отвјет’, – јавно устане против тврдње Велизарове из петнаестог гл., да се Богу може у свакој вери угодити” (Костић 1922: 53). Настојања опата Ружичке нису уродила плодом, будући да је *Велизар* и даље био популаран у народу. Међутим, интересантно је да се у Јулинчевом предговору српског издања *Велизара* не спомиње превод Катарине II, већ се похвално слово упућује Марији Терезији „што је допустила Србима, да могу имати такве књиге” (Kostić 1922: 54). Можемо претпоставити да се можда ради о сличној ситуацији као са *Крашким уводом*, мада, с обзиром на то да Мита Костић пише свој чланак пре Чурчићевог открића хиландарског примерка, не чуди што је збуњен и у недоумици да ли је Јулинац био русофил или аустрофил.

4. ЗАКЉУЧАК

Тек са открићем Лазе Чурчића 1967. године личност Павла Јулинца постаје сагледивија превасходно као русофилска, а то би у његовом случају значило – патриотска, с обзиром на то да његова *Историја* и превод *Велизара* стоје на почецима српске историографије и преводилачког рада у Срба. Сан о Русији и невероватну дипломатску енергију, у то време поредиву можда само са појавом грофа Саве Владиславића Рагузинског, будући да је инспирисао Црњанског, Павле Јулинац пренео је на свог књижевног двојника Павла Исаковича. Јулинац је био из племићке породице, школовао се и познавао је неколико страних језика: латински, француски, руски, немачки, словеносрпски (уп. Georgijević 1952: 68), док са Исаковичем то није био случај: знао је матерњи језик и немачки: „Тај Исакович проговори на немачком, одлично” (Срњански 2005а: 23). Иако степен просвећености није истоветан, битно их спаја „мушка туга”. Пишући *Друго тело*, Милорад Павић је практично заокружио слику о личности и делу Павла Јулинца у српској књижевности двадесетог и двадесет и првог века. Црњански је био фокусиран на историјски контекст и личност, а Павић на Јулинчев рад у области историје и превођења. „Друго тело” (мада можда иста душа) Павла Јулинца у *Другој књизи Сеоба* био би лик Павла Исаковича. „Друго тело” Павла Јулинца у Павићевом роману представљају његово *Крашикоје введеније* и имплицитно роман *Велизар*, дакле, књиге које су обележиле српску културу. Коначно, Павле

Јулинац био би личност-симбол српско-руских веза, али и његове књиге симболички повезују два народа.

Листа референци

Примарна

- Damjanov 2005: С. Дамјанов, *Граждански ероџикон: Ероџске странице српске књижевности XVIII и почетка XIX века*, Нови Сад: Stylos
- Pavić 2006: М. Павић, *Drugo telo*, Београд: Dereta.
- Crnjanski 2005a: М. Црњански, *Друга књига Сеоба I*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства; НИИ.
- Crnjanski 2005b: М. Црњански, *Друга књига Сеоба II*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства; НИИ.

Секундарна

- Georgijević 1952: К. Георгијевић, Павле Јулинац, Београд: *Зборник Филозофског факултета*, 2, Београд, 61–91.
- Gudkov 1979: В. Гудков, Језичке индиције о ауторству закључне напомене у Јулинчевом *Крајком уводу у историју српског народа*, Београд: *Јужно-словенски филолоџ*, 35, Београд, 161–167.
- Kovijanić 1953: Р. Ковијанић, О Павлу Јулинцу: (наставиће се), Нови Сад: *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, 1, Нови Сад, 38–48.
- Kovijanić 1954: Р. Ковијанић, О Павлу Јулинцу: (наставак), Нови Сад: Матица српска.
- Kostić 1922: М. Костић, О првом француском роману у српском преводу (Велизар), Београд: *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, књ. 1, св. 1, 50–55.
- Kostjašov² 1994: Ј. Костјашов, Павле Јулинац у руској служби, Нови Сад: *Зборник Матице српске за историју*, 50, Нови Сад, 147–156.
- Lompar² 2008: М. Ломпар, О завршетку романа: *Смисао завршетка у роману Друга књига Сеоба Милоша Црњанског*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност.
- Marinković 2008: Б. Маринковић, *Заборањени брајтшвеници по перу: есеји о заборањеним писцима XVIII столећа*, Београд: Службени гласник.
- Pantić 1981: М. Пантић, Поговор, Павле Јулинац: *Крајкоје уведеније в историју происхожденија славено-сербског народа, сочињено Павлом Јулинцем*, фототип, прир. Мирослав Пантић, САНУ, НБС, Матица српска, Београд; Нови Сад, 241–285.
- Radojčić 1929: N. Radojčić, *Pavla Julinca Kratki uvod u istoriju porekla Slaveno-srpskog naroda (1765)*, Zagreb: Tisak nadbiskupske tiskarne.
- Rudjakov 2017: П. Рудјаков, Срби у Руској царевини у 18. веку, Нови Сад: *Летопис Матице српске*, 499/4, 483–492.
- Skerlić 1966: Ј. Скерлић, Павле Јулинац, *Српска књижевност у XVIII веку*, СД, књ. 9, прир. Мидхат Бегић, Београд: Просвета, 242–248.

- Stefanović 2007: М. Д. Стефановић, Српска грађанска поезија у *Другој књизи Сеоба* Милоша Црњанског, *Библиотека српске књижевности*, Београд: Чигоја, 307–315.
- Tatarenko 2009: А. Татаренко, У потрази за „другим телом” романа: *Друго тело* М. Павића – између књижевне археологије и ергодиких стратегија, *Павићеви палимпсести*, ур. Сава Дамјанов, Бајина Башта: Рачанска баштина, 59–71.
- Ћурчић 1970: Л. Чурчић, Једно аутентично издање и једна мистификација *Крашског увода у историју порекла славеносрпског народа* Павла Јулинца, Нови Сад: *Зборник Машице српске за књижевност и језик*, 18/ 1, 54–72.

Jelena Marićević
Stefan Pajović

PAVLE JULINAC AS A SYMBOL OF A SERBO-RUSSIAN BOND IN THE WORKS OF CRNJANSKI AND PAVIĆ

Summary

The paper examines the life and work of Pavle Julinac (1730?–1785) in Serbian literature of the twentieth century, namely in the works of Miloš Crnjanski and Milorad Pavić. During the eighteenth-century migrations, Serbs who once served under Maria Theresa started collectively moving to Russia, which is the main motif of Miloš Crnjanski's *Second Book of Migrations*. The main protagonist Pavle Isaković shares many biographical and emotional similarities with Julinac, enough to establish a viable parallel between them. Milorad Pavić is another Serbian writer who felt Julinac was similar to his work, that is, his *historical* work and his translations, enough to write his novel *Second Body* as a response and a provisional sequel to Julinac's cultural output which is by no means small, since we owe him the first printed Serbian history, whose rediscovery is a topic for Pavić. Due to Pavle Julinac's life path, the Serbian bond with Russia found its way into novels of these two Serbian authors, thus establishing an additional layer of meaning of closeness to the biggest Orthodox nation in the world and providing us with a novel insight into the work of two great Serbian writers whose respective opuses are in more than one way related to Russia as a literary motif.

Keywords: Russia, Milorad Pavić, Miloš Crnjanski, migrations, Pavle Julinac, *Second Body*, *Second Book of Migrations*, Pavle Isaković, history

Примљен: 18. маја 2017. године